MIDDELEEUWSCHE HANDSCHRIFTENKUNDE

REDE

BIJ DE AANVAARDING

VAN HET

BUITENGEWOON HOOGLEERAARSAMBT

AAN DE

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

den 5den Mei 1909

UITGESPROKEN DOOR

S. G. DE VRIES

LEIDEN
A. W. SIJTHOFF's UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
1909

MIDDELEEUWSCHE HANDSCHRIFTENKUNDE

REDE

BIJ DE AANVAARDING

VAN HET

BUITENGEWOON HOOGLEERAARSAMBT

AAN DE

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

den 5den Mei 1909

UITGESPROKEN DOOR

S. G. DE VRIES

LEIDEN
A. W. SIJTHOFF's UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
1909

THE GETTY CENTER
LIBRARY

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren, Privaatdocenten, Doctoren, Studenten, Zeer geachte Toehoorderessen en Toehoorders!

Bij de aanvaarding der mij nieuwelijks opgedragen taak, onderwijs te geven in de middeleeuwsche handschriftenkunde, is het mij eene groote eer, hier voor U te mogen spreken over de geschiedenis en den tegenwoordigen stand der beoefening van dit studievak. Met opzet kies is deze meer bescheiden uitdrukking, om mij reeds dadelijk te vrijwaren tegen het verwijt, dat alweder eene nieuwe wetenschap zich zou komen aanmelden, die tot haar recht zou moeten komen. Naast de tegenwoordig reeds dikwijls gebezigde termen: archiefwetenschap, bibliotheekwetenschap en andere dergelijke, zou men ook van eene handschriftenwetenschap kunnen spreken. Zulke fraai klinkende benamingen lijken mij echter eenigszins overdreven en eigenlijk tot op zekere hoogte Germanismen. En zeker zou het vermetel lijken, zulk eene uitdrukking thans hier te gebruiken, nu nog zoo kort geleden van dezezelfde plaats de vorige Rector Magnificus met zooveel nadruk gewaarschuwd heeft tegen het verheffen van eenig onderdeel tot eene nieuwe wetenschap.

Het zal overigens ook zonder dat wel niet moeielijk zijn den indruk bij U te vestigen, dat de middeleeuwsche handschriftenkunde alleszins verdient afzonderlijk, wetenschappelijk beoefend te worden en zeker geroepen is bij talrijke wetenschappelijke studiën van historischen en letterkundigen aard uitnemende diensten te bewijzen, gelijk zij niet zonder groot nadeel bij deze herhaaldelijk is veronachtzaamd of gering geteld. Al te dikwijls is het voorgekomen, dat allerlei teksten kritisch zijn behandeld en door conjectuur ingrijpende veranderingen hebben ondergaan, zonder dat de bewerkers zich voldoende rekenschap gaven van hetgeen de beste overlevering dier teksten leek te zijn, of zelfs zich in het minst bekommerden om de oudste en beste handschriften daarvan, die toch vaak in hunne onmiddellijke nabijheid gemakkelijk te raadplegen zouden zijn geweest. De voorbeelden van eene dergelijke veronachtzaming liggen voor het grijpen. Om evenwel niemand noodeloos te kwetsen, zij het voldoende één er van te noemen, dat reeds lang tot de geschiedenis behoort.

Ruim anderhalve eeuw lagen in de Leidsche Bibliotheek in de vermaarde verzameling van Is. Vossius ook de beide eenige handschriften van het leergedicht van Lucretius, zonder dat deze voor de kritiek behoorlijk dienst deden, zonder dat zij zelfs nader bekend gemaakt werden, dan eigenlijk alleen in de uiterst gebrekkige uitgaaf van Haverkamp.

Eerst in 1846 kwam daarin verbetering. In dat jaar besloten de Leidsche Curatoren met groote en in dien tijd nog nauwelijks bekende liberaliteit, te voldoen aan het verzoek van den

Berlijnschen hoogleeraar Lachmann, hem die handschriften te leen te zenden. Nauwelijks had hij die ontvangen, of aanstonds ontdekte hij de overgroote waarde die zij voor de tekstkritiek bezitten. „Eo ipso paene momento", zegt hij zelf, „quo membranae Vossianae a me excuti coeptae sunt", kon hij aantoonen hoe beide in de 9e eeuw zeer zorgvuldig afgeschreven zijn uit één verloren geraakt exemplaar, dat teruggaat op een veel ouderen codex, geheel in kapitale letters geschreven, gelijk die nog van Vergilius uit de 4e tot 5e eeuw bewaard zijn gebleven. Aldus was Lachmann in staat de overlevering van den tekst vele eeuwen eerder dan onze handschriften dien vertoonen, met volle zekerheid te reconstrueeren en varianten te citeeren niet van den tekst zooals die vóór ons ligt, maar van een veel ouderen en veel zuiverderen, die in de vroegste middeleeuwen nog aanwezig, spoedig reeds verloren moet zijn geraakt. Door dat werk schiep Lachmann een model dat beroemd is geworden, dat niet alleen voor de kritiek van Lucretius, maar voor alle tekstkritiek en palaeographisch onderzoek de hoogste waarde is blijven behouden.

In zoo verre mogen wij te Leiden er nog trotsch op zijn de beide prachtige handschriften te bezitten en liberaal ter beschikking te stellen, die tot zijn meesterwerk aanleiding gaven. Minder streelend voor ons gevoel is hetgeen de Engelsche geleerde Sandys nog onlangs ons Nederlanders indirect in deze verweet. In het tweede deel van zijn „History of Classical Scholarship" zegt hij op het voetspoor van Munro's vroegere opmerkingen zoo ongeveer: Indien de bibliotheek van

Is. Vossius in 1690 niet voor Leiden was aangekocht, maar voor Oxford, zooals eerst het plan was, dan zou in Engeland Bentley met behulp dier beide handschriften van Lucretius „have anticipated Lachmann's discoveries by a century and a half".

Die anderhalve eeuw tusschen Bentley en Lachmann, waarin de Lucretius-handschriften te Leiden toch gemakkelijk te raadplegen waren, gelden voor hem in het geheel niet.

Een groot nadeel door te geringe studie der handschriften ontstaande, is ook het zonder de noodige kennis van deze zelf navolgen van niet of kwalijk begrepen voorbeelden van eminente voorgangers. Bekend is het hoe Cobet met zijn onovertroffen meesterschap over de Grieksche taal en zijn buitengewoon groote kennis van Grieksche handschriften uitmuntte in het verbeteren van fouten, ontstaan door nagenoeg gelijk lijkende letters in ouder schrift, dat de afschrijvers onzer codices verwarden. Levendig herinneren zijne leerlingen zich nog hoe hij dan met een vriendelijken lach op het gelaat, als spelende het corrupte woord nateekende zóó dat men als vanzelf de emendatie er uit las, en men b.v. in een vers van Euripides het onverstaanbare *οὖσιν* in kapitale letters vóór zich ziende de eenig juiste lezing *Θύειν* (*τί δῆτα θύειν δεῖ σε κατθανούμενον*;) als 't ware zelf meende gevonden te hebben. Na zulke illustere voorbeelden van Cobet en sommige anderen is het echter een tijd lang als mode geworden (thans wordt het gelukkig al wat minder) elke conjectuur te willen aanprijzen door die naast het betwijfelde woord netjes, liefst in kapitale drukletters te zetten en aldus de gelijkenis der letters aan te toonen, zelfs daar waar

het teksten gold, die zeker of althans hoogstwaarschijnlijk nooit in kapitaal schrift bestaan hebben. Aldus komt men door verwarring van tijden en schriftsoorten zoo langzamerhand tot de opvatting alsof in iederen tekst eigenlijk elke letter op elke andere kan lijken en dus met deze zoo zonder meer verwisseld kan worden.

Een merkwaardig voorbeeld van zulk een palaeographischen goocheltoer zal altijd blijven de vermaarde plaats bij Horatius (Sat. I 6, 126), waar voor „fugio rabiosi tempora signi" de zonderlinge variant gevonden wordt: „fugio campum lusumque trigonem". Men heeft getracht die met een schijn van palaeographische geleerdheid te verklaren, door aan te nemen, dat zoo ongeveer al die letters onderling precies op elkaar leken of in gelijklijkende verkortingen waren begrepen, zoodat, goed beschouwd, wit en zwart wel zoowat hetzelfde zouden kunnen zijn. Er is zelfs een volledig woordenboekje of gradus voor tekstkritiek op die wijze tot stand gekomen, die den beginneling schijnbaar van dienst kan zijn, maar in waarheid hem slechts afhelpt van den rechten, eenigen juisten weg: zelf te zien en zelf te leeren begrijpen.

Bij het volgen van dien rechten weg zal men zulk geknutsel vanzelf wel achterwege laten; zoo men er eenige neiging toe mocht gevoelen, dan moge men zich in herinnering brengen, wat Lachmann op de hem eigen, hooghartige maar rake wijze in zijn Lucretius (II 342) zegt: „qui artem, quam discere noluerunt, fictis fallaciis exercent contemnendi sunt."

Een dergelijk hard oordeel zou Lachmann zeker ook uitge-

sproken hebben, zoo hij beleefd had, hoe over de meest gewichtige kwesties van echtheid of onechtheid gehandeld werd zonder voldoende kennis der overlevering. Nog niet lang geleden heeft de Franschman Hochart in twee lijvige werken met een aantal argumenten gemeend te kunnen aantoonen, dat de Annales en Historiae van Tacitus onecht zijn en eerst in de 15e eeuw door Poggio Bracciolini werden samengesteld. Over de waarde dier argumenten is door verscheidene litteratoren en historici reeds voldoende geoordeeld en die kunnen hier verder onbesproken blijven. Wèl echter dient gewezen te worden op het feit, dat dan toch van die werken van Tacitus de beide zeer bekende handschriften uit de 9e en 11e eeuw in de Laurentiaansche Bibliotheek te Florence bewaard liggen. In plaats van hierdoor tot nadenken of althans tot voorzichtigheid gebracht te worden, is Hochart evenwel onmiddellijk gereed met eene z. i. afdoende verklaring: ook die handschriften zelf houdt hij voor onecht en eerst door Poggio vervalscht of met kunstige nabootsing van ouder schrift vervaardigd. Hij had wel eens gelezen, dat de Italiaansche humanisten uitmuntten in kennis van oud schrift en in vaardigheid dit ook zelf te gebruiken, waar zij de zoo gelukkig teruggevonden oude codices vermenigvuldigen wilden. Aldus meent hij nu, dat dit ook met die beide Tacitus-handschriften wel het geval zou kunnen zijn. Er is evenwel slechts weinig kennis van palaeographie noodig om dadelijk in te zien, hoe dwaas deze meening is. De auteur toont inderdaad alleen aan dat hij van handschriften geen behoorlijke studie heeft gemaakt. Want hoe voortreffelijk ook de geleerde Italianen aan hun

schrift een archaïstisch karakter konden geven, steeds zal toch iemand die werkelijk oude handschriften bestudeerd heeft, gemakkelijk een groot verschil constateeren en zeker niet in de verleiding komen zulke eerbiedwaardige oude documenten te verwarren met 15de-eeuwsche producten.

In den roes van vreugde over eene vermeende ontdekking schijnt men echter dikwijls te verzuimen wat het meest voor de hand ligt: een deugdelijk onderzoek naar hetgeen nog voorhanden is. Een geacht Belgisch geleerde toonde mij eens zijn betoog, dat zekere door Burman uitgegeven brief van Phil. Rubens aan Lipsius niet echt kon zijn en door Burman moest zijn verzonnen. De eer van den geleerden Leidschen professor en bibliothecaris Burman ging mij na aan het hart en zoo trachtte ik mijnerzijds te doen, wat mijn Belgische vriend had nagelaten, nl. te onderzoeken of het manuscript van dien brief wellicht nog bewaard was gebleven. En werkelijk, onder de schriftelijke nalatenschap van Lipsius zelf, die de Leidsche Bibliotheek bezit, werd de orgineele, ontwijfelbaar echte brief van Rubens teruggevonden, gelijk Lipsius dien had ontvangen en Burman dien ter drukkerij had gegeven. Van het scherpzinnige betoog kon dus niet veel terecht komen en het had geheel ongeschreven kunnen blijven, indien een noodzakelijk onderzoek in de handschriftenverzameling, die toch bekend genoeg mag heeten, vooraf was gegaan.

Bij de diplomatiek gaat het in dit opzicht al niet beter dan bij de palaeographie. Ook daar vindt men dikwijls verzuimd wat van het grootste belang moest zijn. Volgens eene mede-

deeling in het Nederlandsch Archievenblad wordt hiervan een sprekend voorbeeld genoemd door prof. Blok in zijn college over diplomatiek. Handelende over den bekenden strijd over de echtheid van den cyrograaf van Dirk V doet hij uitkomen, dat noch Pols, noch Fruin, noch Kappeyne het stuk, over welks echtheid zij streden, en dat in het Algemeen Rijksarchief voor ieder te raadplegen is, hadden gezien. „Wel een bewijs," voegt hij er aan toe, „van het lage peil, waarop te onzent de palaeographie staat."

Dat genoemde geleerden het document niet met eigen oogen waren gaan zien, lijkt mij op zichzelf niet bijzonder verwonderlijk. Hunne scherpzinnige beschouwingen van historisch-juridischen aard zouden ook waarde kunnen hebben, wanneer het een later afschrift of zelfs een alleen in druk bekend stuk gold, en zonder de noodige speciale voorstudie, waartoe zij geene gelegenheid gevonden hadden, zouden zij aan het oude perkament niets bijzonders ontdekt hebben. Wèl echter lijkt het verwonderlijk, dat zij bij hunne studiën geene aanleiding vonden over zulk eene hoogst belangrijke palaeographische kwestie raad en voorlichting in te winnen bij iemand, die van palaeographie zijne studie gemaakt had, b.v. bij mijn hooggeachten voorganger dr. Du Rieu, die een uitnemend palaeograaf was en zoowel te Leiden als gedurende zijne veelvuldige buitenlandsche reizen een zeer groot aantal handschriften en oorkonden had bestudeerd, zoodat hij over allerlei technisch-palaeographische zaken zeker een advies van hooge waarde had kunnen geven.

Ofschoon bij de studie der handschriften kwesties over echtheid of onechtheid uit den aard der zaak eene veel minder groote rol vervullen dan bij die der oorkonden, hebben de palaeografen toch steeds daarvoor de grootst mogelijke belangstelling getoond. Het eerste wetenschappelijke werk, dat nog altijd als de grondslag van onze studie wordt beschouwd, Daniel van Papenbroek's werk van 't jaar 1675, draagt zelfs op den titel het bewijs daarvan; het heet nl.: „Propylaeum antiquarium circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis." Ook zonder de bijzondere verdiensten van Van Papenbroek, zou hij toch in dit verband niet onvermeld mogen blijven, omdat zijn werk de aanleiding was tot het, als een verweerschrift bedoelde, meesterwerk van Mabillon: „De re diplomatica libri sex." Daarin wordt over Latijnsche oorkonden en handschriften op zoo voortreffelijke wijze gehandeld, dat geen ander werk daarmede kan worden gelijkgesteld, behalve alleen de groote Palaeographia Graeca van Montfaucon, die het nobele voorbeeld van Mabillon voor het Grieksch reeds spoedig navolgde. Daar bij het Grieksch, meer dan bij het Latijn, de handschriften en niet de oorkonden hoofdzaak waren, onderscheidt zich zijn werk duidelijk van dat van Mabillon. Gelijk deze de grondvester der diplomatiek genoemd wordt, geldt Montfaucon als de eerste der palaeografen. Van het werk dezer beide geleerde Franschen dagteekent de roem dien Frankrijk zich op dit gebied heeft verworven en nog steeds handhaaft. Hunne traditie werd in dat land bewaard in het werk van tal van uitnemende geleerden, in de 19e eeuw voornamelijk door

de oprichting en den bloei van de Parijsche Ecole des chartes, bestemd tot vorming van archivarissen en bibliothecarissen.

Na eene langdurige en streng wetenschappelijke voorbereiding tot de praktijk toegelaten, hebben de leerlingen dier Ecole aan het hoofd van vele openbare verzamelingen de studie der handschriftenkunde ten zeerste bevorderd en nog steeds zijn alle vermaarde Fransche palaeografen nauw met de Ecole verbonden. Het zal niet noodig zijn de namen der meest bekenden hier te noemen. Eén moge eershalve vermeld worden, als de door allen erkende grootmeester: de onlangs afgetreden, maar nog altijd onvermoeid en met bewonderingswaardige kracht werkzame directeur der Parijsche Bibliothèque Nationale, de heer Léopold Delisle.

In Frankrijk heeft deze eervolle traditie krachtig genoeg gewerkt om diplomatiek en palaeographie in nauwe betrekking tot elkander te houden. In de meeste andere landen zijn beide reeds vrij spoedig elk haar eigen weg gegaan en is eene scheiding ontstaan die voor beide gelijkelijk niet anders dan nadeelig heeft kunnen zijn. Eerst in den allerlaatsten tijd kon weder eenige toenadering plaats hebben, die zeker bevorderd wordt door de gemeenschappelijke behoeften bij de bewerking der nieuwere papyrusvondsten in Egypte, ten deele ook het gevolg is van de geleerde werkzaamheid van medewerkers aan de Monumenta Germaniae historica en vooral van mannen als Traube en zijne volgelingen, die door hunne palaeographische studiën de diplomatiek ten zeerste aan zich verplichtten.

Omgekeerd mag b. v. ook het nieuwe Archiv für Urkundenforschung door geen palaeograaf ongelezen blijven, al was het alleen ter wille van de studie der Tiroonsche noten, die in oorkonden zoowel als in oude handschriften van veel grooter belang zijn dan meestal werd begrepen.

Wanneer nu in 't kort zal worden aangetoond, welke de groote en blijvende verdiensten van evengenoemde mannen zijn, van Van Papenbroek en vooral van Mabillon, dan moet in de voornaamste plaats gewezen worden op hunne juiste onderscheiding tusschen oorkondenschrift en boekschrift (scriptura diplomatica en literatoria), van deze laatste in algemeene maiuskel en in minuskel. Deze wordt onderscheiden, gelijk dit in hoofdzaak ook tegenwoordig nog geschiedt, in scriptura Romana en in vier daarnaast bestaande, later „nationaal" genoemde schriftsoorten, de Gothica, Saxonica, Langobardica en Francogallica seu Merovingica. Met dezen laatsten term gaf Mabillon voor 't eerst de nog thans geldende aanduiding van hetgeen vóór hem eenvoudig als scriptura barbarica gold. Belangrijk is vooral de herkenning der fraaie Romeinsche minuskel, als scriptura Carolina bekend, onder Karel den Groote opgekomen als renaissance van het echte, oude Romeinsche schrift, later, na eeuwen van „Gothiek" en toenemende verwarring van „nationaal" schrift, wederom herboren onder den invloed der Italiaansche humanisten zóó als wij het ook thans nog zoo ongeveer kennen.

Onder de overige onderscheiden schriftsoorten dient afzonderlijk vermeld te worden de Langobardica. Ten opzichte van deze

hebben noch Mabillon, noch vele latere palaeografen zich kunnen losmaken van misvattingen uit die zonderling gekozen benaming ontstaan. Wèl kende Mabillon dat in Italië veelvuldig voorkomende schrift door eene afbeelding uit het Florentijnsche Tacitus-handschrift, dat voor een der beste voorbeelden gold, en nog geldt, van deze eigenaardige schriftsoort, tegenwoordig meestal „Beneventana" of „Casinensis" genoemd, gelijk die bloeide te Monte Cassino en haar hoogtepunt bereikte onder Desiderius, abt van Monte Cassino, in de tweede helft der 11e eeuw. Maar ondanks dat voorbeeld bleek het niet doenlijk de oude traditie te verbreken, die nu eenmaal aan het woord Langobardisch verbonden was. Eigenlijk noemde men al het niet echt-Romeinsche schrift, het, naar men meende verdraaide of verwilderde, kortom alle moeielijk leesbare schrift in 't algemeen Langobardisch. Een bewijs daarvan vindt men nog in den voor zijn tijd overigens zeer goeden catalogus der Leidsche Bibliotheek van 't jaar 1716, waar een fraai Romeinsch minuskelhandschrift met Tiroonsche noten wordt aangeduid als „notae scribendi prorsus ignotae," terwijl verderop een ander blad uit datzelfde handschrift genoemd wordt: „Membrana scripturae Longobardicae."

Deze verwarring is verwonderlijk lang blijven bestaan. Nog in recente uitgaven vindt men haar terug, b.v. in de groote editie van Ausonius in de Monumenta Germaniae historica. Daar wordt het beste handschrift van Ausonius, de Vossianus, een der mooiste voorbeelden van Westgothisch (Toletaansch) schrift, uitvoerig beschreven, zelfs wordt een bladzijde er uit

photographisch gereproduceerd bijgevoegd, en toch heet het ook daar nog „scriptura langobardica exaratus.” Een nadeelig gevolg van deze verwarring ontstaat in den apparatus criticus, waar nu allerlei varianten worden opgeteekend die in ’t geheel geene varianten zijn, maar alleen andere schrijfwijzen, gelijk die in het Westgothische schrift constant voorkomen. Wanneer b.v. in den tekst staat *permutat* en als variant van den cod. Vossianus wordt opgegeven *promutat*, dan wordt de lezer op een dwaalspoor gebracht. Immers de afkorting voor *per* is in het Westgothisch juist zooals die in andere schriftsoorten voor *pro* gebruikt wordt, en indien men eenmaal weet welke schriftsoort het geldt, kan men onmiddellijk inzien, dat hier volstrekt geen variant gevonden wordt, maar in het handschrift precies als in den gedrukten tekst *permutat* staat.

De onderlinge verhouding van die „nationale” schriftsoorten en hunne gemeenschappelijke afkomst was reeds vrij spoedig na Mabillon, reeds omstreeks 1720, op uitvoerige en scherpzinnige wijze verklaard door den Italiaanschen geleerde Scipione Maffei. Naast de bekende maiuskel- en minuskelvormen wees hij op een derden, den cursief, die op de ontwikkeling der andere een grooten invloed moet hebben gehad. Hieruit trachtte hij alle vervormingen in verschillende landen tot één gemeenschappelijke, Romeinsche afkomst te herleiden, zoodat hij zelfs zoover ging het bestaan van zoogenaamde „nationale” schriftvormen kortweg te ontkennen. Zijn hoofdverdienste blijft het aantoonen eener geleidelijke, eeuwenlang voortgaande ontwikkeling van het oude schrift, eene continuïteit die vóór hem niet

werd begrepen, toen de cursief nog nauwelijks werd gekend. Wat Maffei en na hem zijn landgenoot Marini op dit gebied ons leerden, heeft blijvende waarde en verdient nog steeds bestudeerd te worden naast de latere onderzoekingen, hoofdzakelijk van Massmann in zijn buitengewoon geleerd, maar te weinig bekend geworden „Libellus Aurarius" en van den scherpzinnigen palaeograaf en epigraaf Zangemeister. De resultaten van hun studiën over den cursief zijn nog nauwelijks voldoende doorgedrongen daar waar zij nauwkeurig bekend moesten zijn.

Na Maffei's werk werd een belangrijke stap voorwaarts gedaan ongeveer in het midden der 18e eeuw door twee geleerde Benedictijnen (Dom Tassin en Dom Toustaint) in hun „Nouveau traité de diplomatique". Zij vonden den tusschenweg tusschen Mabillons en Maffei's opvattingen betreffende de nationale schriftvormen, die zij verklaarden uit degeneratie der oude maiuskel- en cursiefvormen. Deze maiuskel werd daarbij het eerst door hen nauwkeurig bestudeerd: zij onderscheidden, gelijk ook thans nog geschiedt, tusschen kapitaal, unciaal en semiunciaal. Kapitaal: quadraat, spits en hoekig als in de inscripties in steen gehouwen; unciaal ronder, meer naar de behoeften der met een pen schrijvende hand gevormd; semiunciaal daarnaast bij wijze van overgang van maiuskel in minuskel en als zoodanig van grooten invloed op veel wat in nationale schriftvormen vroeger voor bijzonder, voor autochthoon gold. Op hun werk gaat bijna alles terug wat ook nu nog geleerd wordt. Bovendien maakten zij, op het

voetspoor van hetgeen Montfaucon voor Grieksche handschriften had verricht, zich thans ook voor Latijnsche handschriften verdienstelijk door te streven naar juiste dateeringen. Nog in de 17e eeuw had men zich te dien opzichte weinig moeite gegeven. Gewoonlijk beperkte men zich tot vage aanduidingen, als codex mirae vetustatis, venerandae antiquitatis en dergelijke, waarmede dan niet zelden inderdaad zeer jonge codices omschreven werden. Deze van de philologen overgenomen praktijk heeft lang gegolden en onder de philologen waren slechts enkelen der grootsten eenigszins dieper op de zaak ingegaan. Onder die grootsten treft het, dat wij drie mannen vinden die allen hier te Leiden als professor geschitterd hebben: Lipsius, Scaliger en Salmasius. In hunne geschriften vindt men allerlei deskundige en juiste opmerkingen verspreid over meer nauwkeurige dateering. Zij waren trouwens alle drie kenners van handschriften, Salmasius vooral door zijne studie te Parijs en te Heidelberg, Lipsius en Scaliger zoowel door hun onderzoekingen in vreemde bibliotheken als door hun eigen bezit van tal van oude en merkwaardige handschriften. De Leidsche Bibliotheek mag er zich op beroemen dien schat voor het grootste deel thans nog te bezitten: de Scaligerani als een kostbaar legaat van den grooten Scaliger zelf, de Lipsiani door aankoop verworven, toen diens geheele bibliotheek in veiling kwam en onze vroeger reeds genoemde bibliothecaris Burman met veel middelen en groote kennis bijna al het voornaamste voor Leiden heeft weten machtig te worden.

Behalve in zulke als terloops gemaakte opmerkingen, was

echter vóór het Nouveau traité voor juiste dateering van Latijnsche handschriften slechts weinig gedaan. De beide auteurs van het Traité hebben ook hier verbetering gebracht en veel van niet gering belang kunnen geven, dat op hunne tijdgenooten grooten indruk moet hebben gemaakt. Nog voordat de zes deelen van hun werk volledig waren verschenen, kon in Italië reeds een afzonderlijk boek aan deze materie gewijd worden door Trombelli, onder den veelbelovenden titel: „L'arte di conoscere l'età de' codici." Ongelukkig beantwoordt de inhoud van dat boek weinig aan den titel en verwonderen kan ons dat niet, wanneer wij nagaan met hoe gebrekkig materiaal in dien tijd nog moest worden gewerkt, met afbeeldingen meestal door nateekenen verkregen, waarin maar al te licht de kunstenaar iets van zijn eigen opvatting, zelfs onbewust, toevoegt. Voor dergelijke onderzoekingen is hoofdzakelijk noodig een uitgebreid, absoluut betrouwbaar vergelijkingsmateriaal, zelfs voor hen die tal van handschriften zelf onder hun bereik hebben.

Zulk materiaal was evenwel niet te verkrijgen vóór de gelukkige uitvinding der photographie. Deze heeft een geheel nieuw tijdperk voor de studie der palaeographie geopend. Eerst door de photographie en door de mechanische wijze van drukken van photographische afbeeldingen, kunnen handschriften zóó worden gereproduceerd, dat zij een alleszins betrouwbaar beeld van het oorspronkelijke geven, zonder eenig gevaar voor vergissingen of verminkingen door menschenhand bedreven. Aan den uitvinder der photographie heeft de handschriftenkunde dan ook de grootst mogelijke verplichtingen. Dit wordt tegen-

woordig zoozeer erkend, dat geleerde palaeografen herhaaldelijk reeds aan hunne leerlingen den raad gaven, zelf het hanteeren der camera te leeren en zich vertrouwd te maken met de beste methoden van photographische reproductie.

Toch heeft er nog geruime tijd moeten verloopen, voordat men meer algemeen het nut en de noodzakelijkheid zulker betrouwbare reproductie erkend heeft. Een der allereersten die met genialen blik zag wat op dit gebied gewonnen zou kunnen worden, was de onvolprezen Friedrich Ritschl, die toonde ook hier, gelijk in zoovele andere opzichten, zijn tijd verre vooruit te zijn. Reeds in 't jaar 1840 hield hij in de Philologenversammlung te Gotha eene voordracht ter aanbeveling zijner inderdaad grootsche plannen. Voor de studie der palaeographie achtte hij vóór alles noodig eene verzameling van betrouwbare en voor matigen prijs verkrijgbare afbeeldingen uit vele handschriften, als voorbeelden van verschillende schriftsoorten: een „codex palaeographicus", gelijk hij het noemde. Daarnaast echter bepleitte hij reeds dadelijk de noodzakelijkheid van „vollständige Facsimilirung ganzer Codices", waarvan hij vier soorten in 't bijzonder aanwees, nl.:

> „solche, deren Inhalt zum ersten Male bekannt gemacht wird;
>
> Handschriften von sehr schwieriger oder verderbter Schrift;
>
> alle Codices unici, denen allein wir die Erhaltung gewisser Schriftsteller verdanken;
>
> Handschriften, welche immer die Hauptgrundlage für den Text eines an sich wichtigen Schriftstellers bilden und bleiben werden."

Van deze groote plannen van Ritschl is evenwel door een samenloop van ongunstige omstandigheden destijds niets gekomen. Het schijnt dat zij zelfs spoedig vrijwel vergeten werden. Eerst ruim dertig jaar later begint zich meer belangstelling, vooral voor zulk een „codex palaeographicus" te openbaren. Een der eerste van dergelijke verzamelwerken, dat ook nu nog van hooge waarde blijft, was Zangemeister en Wattenbach's uitgaaf der „Exempla codicum Latinorum litteris maiusculis scriptorum". Dit werk maakte alom grooten indruk, voornamelijk omdat aan velen hier voor het eerst gelegenheid werd gegeven kennis te maken met die prachtige handschriften, vooral van Vergilius, in groote en kloeke kapitale letters op perkament geschreven, als waren zij in marmer gebeiteld. Aldus werden die „Exempla" beschouwd als een prachtwerk van gansch nieuw karakter en hadden zij op de ontwikkeling van palaeographische studiën grooten invloed. Immers, behalve het groote nut voor wetenschappelijk onderzoek, dat deze uitgaaf opleverde, had zij ook zeker nog het aantrekkelijke bij velen de belangstelling en meer dan deze voor de oude codices op te wekken.

Ongeveer gelijktijdig met die Exempla codicum begonnen ook de publicaties van de Engelsche Palaeographical Society meer algemeen bekend te raken. Dit genootschap, reeds in 1873 te Londen gesticht, gaf voor eene vaste contributie aan zijne leden jaarlijks een bundel reproducties van enkele bladzijden uit merkwaardige handschriften. Na eenige jaren gestaakt te zijn geweest, is de New Palaeographical Society opnieuw met dit nuttige werk begonnen. De leiding berust hoofdzakelijk bij

de deskundige geleerden van het Britsch Museum, die er voor zorgen reproducties van groot belang te leveren. De waarde daarvan wordt nog verhoogd door de voortreffelijke palaeographische beschrijvingen van elk blad, die terecht als model voor dergelijk werk gelden.

Sedert is het aantal van dergelijke verzamelwerken aanzienlijk vermeerderd; het gaat niet aan zelfs de voornaamste hier op te noemen. Langzamerhand toch zijn er zoovele verschenen, dat het zelfs voor groote bibliotheken uiterst moeielijk wordt zich op de hoogte te handhaven.

Naast deze publicaties van meer algemeenen aard is men ook reeds spoedig begonnen met de reproductie van complete codices, aanvankelijk echter zonder eenig systeem of vast plan, meer naar de behoefte of de liefhebberij van het oogenblik. Hierin kwam eerst verbetering door het krachtdadig optreden van onzen Du Rieu. Zijne verdienste is het, deze gewichtige zaak in de goede richting geleid te hebben en aldus tot stand gebracht te hebben wat Ritschl reeds in 1840 als zoo noodzakelijk aanwees. Door zijne groote kennis van handschriften, door zijne eigenaardige goede eigenschappen als bibliothecaris en als persoon was de heer Du Rieu meer dan anderen bekwaam en bevoegd tot die groote taak die hij, weinige jaren voor zijn overlijden, op zich nam. Hij had daarbij het voorrecht den materiëelen steun te vinden van den Leidschen uitgever, den heer Sijthoff, die met bewonderingswaardige energie en offervaardigheid bereid bleek alles uit te voeren wat in het belang der wetenschappelijke studiën op dit gebied noodig scheen,

onder deze eene voorwaarde, dat de heer Du Rieu zich met de leiding der onderneming zou belasten en den naam der Leidsche Bibliotheek er aan zou verbinden.

Aldus heeft Du Rieu nog vóór zijn vroegtijdig overlijden zijn grootsch plan reeds gedeeltelijk verwezenlijkt mogen zien en voor het vervolg de grondslagen gelegd, waarop sedert geregeld kon worden voortgebouwd.

Het groote voordeel van zulke betrouwbare reproducties ligt hierin, dat zij de handschriften tot gemeengoed van alle studeerenden maken. Niet slechts enkele bevoorrechten, die langdurige reizen kunnen ondernemen of in de nabijheid eener rijke bibliotheek wonen, maar allen zonder onderscheid kunnen thans aan het onderzoek deelnemen en de rijke mijn steeds dieper en intensiever uitdelven. Dit voordeel kan niet hoog genoeg worden gewaardeerd. Gelijk na de uitvinding der boekdrukkunst bij velen de opvatting bestond, dat een eenmaal in druk uitgegeven handschrift waardeloos was geworden, en dikwijls zelfs een origineel handschrift ter drukkerij, nadat de druk beëindigd was, eenvoudigweg vernietigd werd, zoo heeft men ook in later tijd dikwijls gemeend, dat een handschrift door een bekwaam geleerde gecollationneerd, nu ook verder van weinig belang meer was en hoogstens als antiquarische curiositeit nog eenige waarde behield. Deze meening is gansch verkeerd. Bijna onmogelijk kan een geleerde, zelfs de beste, de collatie van een handschrift zoo mededeelen, dat een ander na hem komende en zijn werk gebruikende, niet heel wat zou kunnen toevoegen of verbeteren. Maar bovendien,

elke tijd, elke generatie heeft andere opvattingen en andere eischen. Telkens weder blijkt een door velen nauwkeurig bestudeerd handschrift aanleiding te kunnen geven tot nieuwe vondsten, wanneer het van een nieuw standpunt wordt beschouwd. Het oudste handschrift van Horatius en van een fragment der Metamorphosen van Ovidius, de Bernensis, was bij de philologen reeds lang bekend, maar leek voor den tekst dier dichters weinig verbetering te kunnen brengen en was weinig in eer: totdat een man als Traube gelegenheid kreeg het zelf te onderzoeken en kon aantoonen welke zeer bijzondere waarde het in zijne vele randnoten en verder bijwerk bezit, voornamelijk voor de tekstgeschiedenis en de kennis der geleerde studiën van Iersche monniken in Noord-Italië in de 9e eeuw.

Een sprekend voorbeeld van het zooeven gezegde is ook te vinden in het kostbare handschrift van Solinus in de collectie van Is. Vossius. Niemand minder dan Mommsen heeft dit handschrift met de meeste zorg vergeleken. Zoo gemakkelijk is het hem gemaakt het langen tijd dagelijks te kunnen gebruiken, dat hij als blijk van erkentelijkheid daarvoor aan de Leidsche Bibliotheek de eer heeft bewezen zijne Solinus-uitgaaf aan haar op te dragen. Voor een tweede later noodig blijkende uitgaaf werd dat handschrift nogmaals door hem zelf vergeleken. Hier zou men dus meenen, dat door het werk van dezen grooten en even nauwkeurigen als scherpzinnigen geleerde alles was bereikt wat menschelijkerwijze te bereiken is. Toch bleek dit het geval niet te zijn. Toen dr. Molhuysen voor een

palaeographisch onderzoek datzelfde handschrift in handen nam, zag hij daarin tal van teekens aan den rand, door Mommsen geheel buiten beschouwing gelaten, die hem bleken stenographisch schrift, notae Tironianae, te zijn, bevattende varianten van den tekst opgeteekend uit een ons overigens onbekend „exemplar antiquum". Aldus kon voor de overlevering van den tekst een reeds toen, in de 9e eeuw, voor „antiquus" geldende getuige tot nieuw leven gebracht worden en zeer terecht kon dan ook onze Parijsche ambtgenoot de heer Em. Chatelain aan zijn artikel over die vondst den titel geven „Un manuscrit de Solin révélé par les notes tironiennes".

Zulke vondsten en het aldus bestudeeren der handschriften uit een steeds weer nieuw en meer veelzijdig oogpunt, worden in hooge mate bevorderd door de uitbreiding van goed vergelijkingsmateriaal, dat voor allen beschikbaar is. Daardoor wordt het mogelijk de handschriften beter dan vroeger kon geschieden, op hunne juiste waarde te schatten, hun leeftijd en hunne afkomst te bepalen, hen dus niet alleen nauwkeurig te dateeren, maar ook te localiseeren. Steeds meer schrijfscholen als centra van wetenschappelijk leven in de Middeleeuwen leeren wij uit de handschriften kennen, steeds beter kunnen wij er in slagen deze stomme getuigen van vroegere beschaving tot ons te doen spreken. Wij leeren de werkzaamheid kennen van vele uitstekende mannen, hoofden van voorname abdijen en kloosters waar de traditie van antieke wetenschap en beschaving trouw werd bewaard, mannen als Heiricus van Auxerre bijvoorbeeld of Servatus Lupus, de geleerde abt van Ferrières. Diens

brieven, reeds vroeger door Baluze teruggevonden en uitgegeven, werden tot voor korten tijd slechts weinig gewaardeerd. Thans is men het groote belang er van gaan inzien, nu uit handschriftenstudie gebleken is, welk eene voorname rol Servatus Lupus in de wetenschappelijke kringen van zijn tijd vervuld heeft, nu handschriften door hem zelf gebruikt en wellicht eigenhandig gecollationneerd aan het licht worden gebracht.

Welke belangrijke uitkomsten in dit opzicht verkregen kunnen worden, blijkt uit vele nieuwere publicaties van voortreffelijke geleerden, die wegens gebrek aan tijd hier niet uitvoerig kunnen worden vermeld. Bovenal echter blijkt dit uit het schitterend voorbeeld van den geleerde, wiens naam reeds zoo dikwijls in dit uur moest worden genoemd, van Ludwig Traube, mijn dierbaren vriend en tijdgenoot, die helaas reeds aan de wetenschap en aan de velen die hem liefhadden en hoogelijk vereerden door den dood is ontrukt. Op elk gebied der palaeographische studiën heeft Traube zich onvergankelijke verdiensten verworven. Voornamelijk evenwel verdient hij onzen dank voor het geheel nieuwe licht dat hij heeft doen schijnen op een der moeielijkste maar tevens belangrijkste problemen in de palaeographie, de leer der verkortingen. Op dit gebied heeft hij eene algeheele omwenteling teweeggebracht, waarvan de groote waarde nog nauwelijks voldoende kan worden geschat. Vóór hem is van eenig systeem bij de behandeling der verkortingen nog bijna geen sprake geweest, is de geschiedenis en de ontwikkeling daarvan even duister gebleven als het groote belang dat zij voor de kritiek kunnen opleveren. Bijna al onze kennis

ging terug op het oude Lexicon diplomaticum van Walther, een voor zijn tijd uitmuntend werk, dat door geen der latere dictionnaires en dgl. overtroffen wordt. Maar een registreeren van alle bekende compendia in een alphabet geeft weinig voor het juist begrip van eenig systeem en bij voorkomende zwarigheden vond men gewoonlijk in zulk een lexicon niet veel baat. Traube heeft het eerst op geniale wijze ingezien hoe de verkortingen zijn ontstaan en bedoeld, hoe zij in verschillende tijden en landen verschillend werden gebruikt, hoe zij een machtig hulpmiddel bij palaeographische kwesties kunnen worden.

Gelijk Cobet zijn fier „abjicite lexica" hier deed hooren op zijn gebied, roept ook Traube uit: ,,Das Abkürzungenlexikon ist mehr oder minder eine Eselsbrücke; an seine Stelle muss eine Geschichte der Abkürzungen treten". Aan dezen eisch heeft hij zelf nog, reeds met den dood worstelende, voldaan in zijn laatste werk „Nomina sacra", waarin hij in de eerste plaats de oudste, zuiver Christelijke compendia behandelt, maar tevens voor de overige, uit alle tijden en landen een ruim veld te bearbeiding opent. Op dat veld blijft werk voor velen en voor vele jaren. Prof. Lindsay, de auteur van het verleden jaar verschenen nuttige werk „Contractions in early Latin minuscule Manuscripts" heeft dit onlangs nog, in het April-nummer van de Classical Philology, duidelijk gezegd: de eerste vijftig jaren zullen noodig zijn om de ontdekkingen van Traube „the pioneer in this new field of research", voort te zetten en te ontwikkelen. Eerst wanneer wij aldus volledige kennis krijgen van de tijden en de plaatsen waar de verschillende

verkortingen in gebruik waren, en wij de dwalingen door latere afschrijvers met de hun niet voldoende bekende teekens begaan, systematisch kunnen verklaren: dan en niet eerder zal de palaeographie haar dienst aan de tekstkritiek ten volle kunnen bewijzen.

Voor dergelijke onderzoekingen kan de Leidsche Bibliotheek een overrijk materiaal leveren. Tegenover vele andere verzamelingen, die haar rijkdom te danken hebben aan het verbeurdverklaren der boeken van één of meer kloosters, heeft de Leidsche verzameling dit groote voordeel, dat zij geleidelijk is gevormd door geleerden van beteekenis, die bij elke gelegenheid meer op de qualiteit dan op de quantiteit letten. Dit was reeds het geval onder den eersten bibliothecaris Janus Dousa, in den tijd toen Curatoren besloten boeken te koopen „omme ten gerieve, behouve ende gebruyc zo wel van de lithmaten als tot eere ende chieraet van de universiteyt gestelt ende geleyt te werden in de nieuwe bibliothecque”. En zoo is het gebleven onder velen zijner opvolgers en was het ook het geval bij de grootere aanwinsten uit de nalatenschappen van Scaliger, Lipsius, Perizonius, Gronovius, D’Ablaing e. a. verkregen. Vooral geldt dit echter voor de Vossiani. Want niet alleen heeft Is. Vossius zelf met de grootste zorg en kennis verzameld, maar bovendien had hij ook het voordeel groote collecties in zijn bezit te krijgen afkomstig van geleerde boekenkenners als Pierre Daniel en Petau, die met fijnen speurzin het beste hadden gekozen uit de massa in hun tijd verkrijgbare handschriften. Aldus kwam te Leiden eene keurverzameling bijeen, waarin van bijna alle

belangrijke middeleeuwsche beschavingscentra merkwaardige overblijfselen gevonden worden, die voor palaeographische studiën van groot belang zijn.

Hier te Leiden kan dus ieder die handschriftenkunde beoefent, voor bovengenoemde onderzoekingen medewerken en nuttig zijn. Door combinatie van een groot aantal kleinere en op zich zelf onbeduidend schijnende opmerkingen en vondsten, kan een grooter geheel worden samengesteld dat ons er toe brengen kan de handschriften zelve beter te waardeeren, hunne voorbeelden, hunne afschrijvers en bewaarplaatsen, den invloed dien zij in hun tijd hadden en veel dergelijks te leeren kennen en begrijpen, kortom het ons overgeleverde aldus tot ons te doen spreken, dat wij de Middeleeuwen zelve steeds duidelijker in den geest voor ons zien.

Wat op dit gebied reeds bereikt is kunnen worden, toont het bekende boek van Wattenbach, Das Schriftwesen im Mittelalter. Uit eene haast eindelooze reeks van kleinere observaties heeft hij een geheel weten te maken van hooge waarde niet slechts voor handschriftenkunde, maar meer in 't algemeen voor de beschavingsgeschiedenis. Voor elken historicus is de lectuur van dat boek uitermate leerrijk en dank zij het talent van Wattenbach, zeker ook aangenaam. Ook in ons land mogen wij wijzen op uitstekende voorbeelden, gegeven door geleerden als Moll en Acquoy, die groote kenners van handschriften waren, alsook op dat van den Utrechtschen archivaris den heer Muller, die de oude oorkonden tot ons doet spreken als levende en onderhoudende personen.

Behalve de studie der handschriften zelf is voor de middeleeuwsche handschriftenkunde ook zeer nuttig, ja noodzakelijk de kennis van oude bibliotheek-catalogi, gelijk die van vele klooster- en andere verzamelingen nog bewaard zijn gebleven en meerendeels ook reeds zijn uitgegeven.

In ons land hebben vooral Moll en Kleyn, later ook de heeren Meinsma, Flament en Van Gils zich verdienstelijk gemaakt door publicatie niet alleen van het voorhandene, maar ook door dit met geleerde aanteekeningen of commentaar te voorzien, waardoor de waarde er van eerst ten volle kan blijken; een goed voorbeeld, dat ongelukkigerwijs bij vele dergelijke publicaties in het buitenland niet wordt gevolgd.

Een goed kenner van middeleeuwsche catalogi was ook de Utrechtsche hoogleeraar Gallée. Ofschoon deze bescheiden geleerde niet licht te bewegen was om hetgeen hij had verzameld en bestudeerd, door den druk bekend te maken, wisten velen toch bij ondervinding hoe groot zijne kennis op dit gebied was en tevens hoe vriendelijk en belangeloos hij die voor anderen beschikbaar stelde. Ook in dit opzicht was zijn vroegtijdig overlijden een groot verlies.

In die boekenlijsten is een rijk materiaal voor de geschiedenis van letteren en wetenschap voorhanden, waarvan de waarde door vele historici reeds sedert lang wordt erkend. Ook voor de handschriftenkunde wordt de hooge waarde daarvan natuurlijk wel ingezien. Te weinig werd echter toch op dit gebied een innig verband tusschen bibliographie en palaeographie gelegd. Voor eene juiste, afdoende bewerking dier

catalogi moeten philoloog en historicus hand in hand gaan met den palaeograaf en deze laatste zal door zijne vertrouwdheid met oud schrift en oude geschriften hulp kunnen verleenen die onmisbaar mag heeten.

Tot besluit moge dit worden aangetoond door een voorbeeld, ontleend aan twee oude catalogi van Nederlandsche abdijen, ons in nieuwere en zeer goede uitgaven wèlbekend. In die van Egmond wordt, zonder veel resultaat, eene poging gedaan om handschriften, thans nog in onze bibliotheken bewaard, te identifieeren met hetgeen aldaar is opgesomd. Zoo aan die editie een palaeograaf had medegewerkt, had deze een belangrijk hulpmiddel aan de hand kunnen doen om tot eene betere uitkomst te geraken. Hij zou nl. gewezen hebben op een eigenaardig, door oningewijden nauwelijks opgemerkt teeken, een soort bibliothéeksmerk, dat de Egmondsche handschriften op de eerste bladzijde vertoonen en dat, hoewel thans dikwijls bijna uitgewischt of door het mes van een lateren boekbinder grootendeels weggesneden, toch duidelijk genoeg is om de Egmondsche afkomst van een handschrift te bewijzen.

In den catalogus van Rolduc vindt men als eersten titel: „Liber Augustini de trinitate XV" en men zal zich er over verwonderen, dat de overigens zoo rijk voorziene school niets van dat beroemde werk bezat dan een brokstuk, slechts één van de 15 boeken. In het origineel van dien catalogus staat niet *Liber* maar *Lib* met een verticaal streepje boven de *b*. De palaeograaf nu heeft geleerd, dat zulk een verticaal streepje voor een *i* als afkorting voor *ri* staat, niet voor *er*, dat door

een horizontaal streepje gemeenlijk wordt aangeduid. Men moet dus hier niet lezen Liber XV, maar Libri XV en Rolduc bezat dus het werk compleet en behoeft in dit opzicht bij andere verzamelingen uit dien tijd niet achter te staan.

Aldus kan door eene enkele observatie van een verticaal of een horizontaal streepje een resultaat verkregen worden dat van eenig belang is en aan de oude Abdij de eer teruggeeft die zij anders zou moeten missen. Een palaeograaf die zich voortdurend moet bezighouden met allerlei kleinigheden en schijnbare nietigheden, zal zijne wetenschappelijke studie blijven liefhebben ook zonder zulke resultaten. Wel echter zullen zij hem kunnen prikkelen en opwekken, in het bewustzijn dat ook hij door zijn arbeid geroepen is mede te werken tot een meer algemeen en meer verheven doel, de uitbreiding onzer kennis van de beschavingsgeschiedenis in de Middeleeuwen, die vaak duister genoemd worden alleen omdat onze kennis er van nog zoo duister bleef.

Edel Groot Achtbare Heeren Curatoren! De gelegenheid heden hier in het openbaar op te treden, is mij vooral hierom zoo welkom, omdat zij mij in staat stelt in het openbaar uitdrukking te geven aan mijne gevoelens van eerbiedige dankbaarheid jegens Uw College. Niet alleen betreft dit Uwe mij hoogst vereerende aanbeveling, waaraan ik mijne benoeming tot buitengewoon hoogleeraar verschuldigd ben. Sedert vele jaren reeds heb ik als ambtenaar bij deze Universiteit het voorrecht

gehad Uw vertrouwen in ruime mate te mogen genieten en altijd heb ik voor de zaken der Bibliotheek zoowel als voor mijn persoon bij U de meest mogelijke belangstelling en steun mogen vinden. Inzonderheid geldt mijn dank den President van Uw College. U, hooggeachte Heer Fock, die reeds tot mijne eerste benoeming tot conservator alhier hebt medegewerkt, en gedurende mijne geheele ambtelijke loopbaan, maar vooral sedert ik als directeur der Bibliotheek aangesteld werd, bij voortduring mij de meest treffende bewijzen van Uwe welwillendheid en genegenheid hebt gegeven. Levendig besef ik hoe groote verplichtingen hierdoor mij zijn opgelegd. Met inspanning van alle krachten zal ik er naar streven Uw groot vertrouwen in mij gesteld, niet te beschamen, mij Uwe welwillende gezindheid waardig te maken.

Ook aan den geachten Secretaris van het College van Curatoren betuig ik gaarne bij deze gelegenheid mijn hartelijken dank voor hulp en raad, die directeuren van Universiteitsinstellingen in hun administratieve werk zoo telkens noodig hebben, en die hij steeds bereid is even deskundig als vriendelijk te verleenen.

Hooggeleerde Heeren Professoren! Wanneer ik mij thans tot U wend, met het verzoek om een bescheiden plaatsje in Uw midden, dan doe ik dit met grooten schroom. Dit zal U wellicht verwonderen, waar Gij Uwerzijds sedert jaren reeds alles gedaan hebt opdat ik mij in Uwen kring niet vreemd zou gevoelen. Zelden zeker zal een nieuweling, zooals ik, zich bij U komen aanmelden, die er zich op mag beroemen U allen reeds persoonlijk

te kennen en met zoovelen Uwer bevriend te zijn. Dit voorrecht stel ik op hoogen prijs en dankbaar erken ik als eene der beste zijden van mijn bibliothecariaat, dat het mij met de meesten Uwer in zoo aangename betrekking bracht, aanvankelijk alleen ambtelijke betrekking, waaruit echter in vele gevallen persoonlijke omgang en hartelijke vriendschap zijn voortgesproten.

Zoo niettemin een groote schroom mij thans bevangt, dan is die te verklaren uit den eerbied, dien ik voor Uwe wetenschappelijke verdiensten koester, en uit de plaats, waarvan ik thans tot U het woord voer. Eene plaats voor mij als geheiligd door de herinnering aan de groote mannen, mijne leermeesters, die ik hier heb zien schitteren. Met uitzondering van den heer Kern, over wiens voortdurend goede gezondheid en onverflauwde werkkracht wij allen ons verheugen, zijn al mijne Leidsche leermeesters reeds lang van ons weggenomen. Maar met eerbied en dankbaarheid denk ik aan hen terug: aan mijn goeden vader in de eerste plaats, aan Cobet, Cornelissen, Fruin die vaderlijke vrienden voor mij zijn geweest, aan D'Ablaing, van wien ik als student veel mocht leeren, en met wien ik ook in later jaren, tot aan zijn al te vroegen dood, veel heb mogen samenwerken tot mijn groot nut en wezenlijk genoegen.

Uit eene vroegere periode, uit mijn gymnasiastentijd, heb ik echter het groote geluk twee mijner leermeesters hier onder U aan te treffen: U, waarde Verdam, die mij de eerste beginselen van het Latijn en Grieksch hebt bijgebracht, en U, waarde Hartman, die de Grieksche lessen op het Leidsch Gymnasium begonnen, gedurende mijn geheelen studententijd

hebt voortgezet en mij met ons beider tegenwoordigen ambtgenoot Hesseling en eenige anderen tot grooten dank hebt verplicht door Uw degelijk en opwekkend onderwijs. Het is mij een hoogst aangenaam vooruitzicht met Ul. thans in eenzelfde Faculteit zitting te mogen nemen. In Uwe voortdurende vriendschap, in de welwillendheid van U allen, M. HH. Professoren, beveel ik mij van harte aan.

Dames en Heeren Studenten! Het onderwijs in middeleeuwsche handschriftenkunde zal uit den aard der zaak moeten bestaan uit eene aaneenschakeling van vele kleinigheden en zelden, vrees ik, zal het gelukken dit voor U bijzonder aantrekkelijk te maken. Toch hoop ik, dat Gij U daardoor niet zult laten afschrikken, voor zoover Gij het een en ander kunt leeren dat U bij Uwe verdere eigen studiën van nut zal kunnen zijn. Inzonderheid hoop ik ook, dat Gij de hulp die Gij van den leermeester niet kunt verwachten, van den bibliothecaris zult willen aannemen. Ik verzoek U allen overtuigd te zijn, dat ik steeds bereid zal zijn U te helpen, waar de veelderhande schatten der Leidsche Bibliotheek op zoo velerlei gebied nuttig kunnen worden gemaakt voor Uwe studie, ten bate van U zelf en van onze Universiteit.

Ik heb gezegd.